

BUDJET TASHKILOTLARINI MOLIYALASHTIRISHDA BUDJETDAN TASHQARI MABLAG‘LARNING O‘RNI VA AHAMIYATI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11397442>

Arabova Sabohat

TDIU 1-bosqich magistranti

Safarova Nodira

TDIU “Moliya” kafedrasida dotsenti, PhD

Milliy iqtisodiyotda davlat budjetining o‘rni va mohiyati o‘zgarib bormoqda. Davlat budjeti budjet tashkilotlari va budjetdan mablag‘ oluvchilarni faoliyatini moliyalashtirish, ya‘ni davlatning vazifalarini ta‘minlashni amalga oshirish maqsadida shakllantiriladi. Iqtisodiyotni boshqarish va taribga solishda, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni ta‘minlashda, har bir davrning ustuvor taraqqiyot vazifalarini muvaffaqiyatli bajarishda davlatning boshqa iqtisodiy instrumentlari qatori, davlat budjeti muhim ahamiyat kasb etadi va aniq bir vazifalarni bajaradi.

Iqtisodiyotda davlat sektori tashkilotlarini moliyalashtirish, asosan, davlat budjeti va budjetdan tashqari jamg‘armalar hisobidan amalga oshiriladi. Budjet tashkilotlarida budjet va budjetdan tashqari mablag‘larning maqsadli va manzilli sarflanishi bevosita ularning hisobini samarali tashkil etish, moliyaviy hisobotlar ko‘rsatkichlarining ochiqligi hamda ularni nazoratini tashkil etish bilan bilan uzviy bog‘liq.

O‘zbekiston Respublikasi Budjet Kodeksining 4-moddasida budjet tashkilotlariga quyidagicha ta‘rif berilgan: “Budjet tashkiloti – davlat funksiyalarini amalga oshirish uchun belgilangan tartibda davlat hokimiyati organlarining qaroriga ko‘ra tashkil etilgan, davlat budjeti mablag‘lari hisobidan saqlab turiladigan notijorat tashkilot”. Budjet tashkilotlari moliya tizimining noishlab chiqarish tarmoqlaridagi muassasalar hisoblanadi. Noishlab chiqarish sohasi, bu iqtisodiyotning moddiy boyliklar ishlab chiqarmaydigan tarmoqlar jamlanmasidir. Ularga: maorif, boshqarish, madaniyat va boshqa jamoat tashkilotlari kiradi. Ular shaxsiy yordam va ijtimoiy xizmat ko‘rsatishadi.

O'zbekiston Respublikasida budget tizimining tarkibiy qismini Davlat budgeti, Davlat maqsadli jamg'armalari va budget tashkilotlarining budgetdan tashqari jamg'armalari qamrab oladi. Budget tashkilotlarining budgetdan tashqari jamg'armalari tarkibiga budget tashkilotining rivojlantirish jamg'armasi, tibbiyot tashkilotlarining moddiy rag'batlantirish va rivojlantirish jamg'armasi, vazirliklar, davlat qo'mitalari va idoralarning budgetdan tashqari jamg'armalari, budget tashkilotlarining undiriladigan to'lovlar hisobiga shakllantiriladigan budgetdan tashqari mablag'lari kiradi.

Budget tashkiloti va budget mablag'lari oluvchilarning O'zbekiston Respublikasi Davlat budgeti hisobidan xarajatlari budgetdan ajratiladigan mablag'lar doirasida va ularning xarajatlar smetalarida ko'rsatilgan maqsadlarda amalga oshiriladi. Budget tashkilotlari budget mablag'lari doirasida faoliyat yuritish bilar bir qatorda, budget tashkilotlarining budgetdan tashqari jamg'armalarini shakllantirish va ulardan foydalanish huquqiga ega. O'zbekiston Respublikasi Budget Kodeksiga muvofiq budget tashkilotlarining budgetdan tashqari jamg'armalari normativ-huquqiy hujjatlarda ko'rsatilgan manbalardan budget tashkiloti hisobiga kelib tushadigan mablag'lar hisobidan shakllantiriladi.

Budget tashkilotlarining faoliyat xususiyatlaridan kelib chiqib, ularni moliyalashtirish manbalarini o'rganadigan bo'lsak, fikrimizcha, avvalo, Davlat budgeti xarajatlari tarkibida katta ulushga ega bo'lgan ijtimoiy soha, ya'ni ta'lim va tibbiyot tashkilotlarida budgetdan tashqari mablag'larni shakllantirishga ko'proq e'tibor qaratish zarur. Chunki, ushbu soha tashkilotlarida budgetdan tashqari mablag'lar ulushini ko'paytirish orqali budget yukini bir oz bo'lsada, kamaytirish va ularda bozor iqtisodiyoti talablaridan kelib chiqib moddiy manfaatdorlikni ta'minlash natijasida faoliyatning rivojlanishiga erishiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi PF-4947-son Farmoni, 2017-yil 21-avgustdagi «Ta'lim va tibbiyot muassasalarini moliyalashtirish mexanizmini hamda davlat moliyaviy nazorati tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida»gi PQ-3231-son hamda 2018-yil 22-avgustdagi

«Budjet ma'lumotlarining ochiqligini va budjet jarayonida fuqarolarning faol ishtirokini ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-3917-son Qarori hamda mazkur masalaga oid boshqa normativ-huquqiy hujjatlarda budjet va budjetdan tashqari jamg'armalar faoliyatini takomillashtirish, budjet mablag'laridan samarali foydalanishda nazorat usullarini takomillashtirish masalalari kiritilgan.

Budjet tashkilotlarining qonunchilik bilan belgilab qo'yilgan rasmiy manbalardan oladigan daromadlari va tushumlari, shuningdek ular bo'yicha xarajatlarni amalga oshirish davlat budjeti g'azna ijrosi mexanizmlari bilan qamrab olingan bo'lib, budjet tashkilotlarining mablag'lari samarali, maqsadli va oqilona sarflanishini ta'minlash uchun xizmat qiladi, bu mablag'larning shakllanishi hamda sarflanishining dastlabki va joriy nazoratini amalga oshirish imkonini beradi. Daromadlar orqali budjet tashkilotlari xodimlarni ko'proq moddiy tomondan rag'batlantirsa, ushbu rag'batlantirish orqali budjetdan tashqari daromadlar qismini ko'paytirish bo'yicha xodimlar o'rtasida qiziqish paydo bo'ladi, bu o'z navbatida budjetdan tashqari mablag'larning ko'payishiga o'z ta'sirini o'tkazadi.

Foydalanilmayotgan binolar, oshxonalar va oshxona jihozlarini ijaraga berish orqali yoki budjet tashkilotining mavjud asbob-uskunalaridan samarali foydalanishlari orqali ishlab chiqarishni, tajriba uchun ajratilgan yer maydonlaridan hamda boshqa manbalardan samarali foydalanishlari natijasida budjetdan tashqari daromadlarni ko'paytirishlari hisobiga qo'shimcha ish o'rinlari yaratishlari mumkin. Buning natijasida ishchi-xodimga hisoblangan ish haqidan olinadigan soliq turlari bo'yicha budjetga qo'shimcha mablag'lar kelib tushadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining "Budjet kodeksi", 26.12.2013
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi PF-4947-son Farmoni.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 21-avgustdagi «Ta'lim va tibbiyot muassasalarini moliyalashtirish mexanizmini hamda davlat moliyaviy

nazorati tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida»gi PQ-3231-son Qarori.

4. Nurmuxamedova B.I., Xamdorov Sh.K. Davlat moliyasi. Darslik. –T.: IQTISOD-MOLIYA, 2021-y. – 436 b.

5. Begimqulov E.B. Budjet tashkilotlarining budjetdan tashqari mablag'larini shakllantirishni kengaytirish yo'nalishlari: magistrlik dissertatsiya – T.:2017.

6. Кобулов Х. А. Межбюджетное выравнивание в формировании доходного потенциала региона //Science and Education. – 2021. – Т. 2. – №. 5. – С. 1004-1010.

7. Jumaniyozov, I., & Qayumova, M. (2023). Fuqarolik ishtirokidagi "Tashabbusli byudjet" turlari va uni O'zbekistonda qo'llash dolzarbligi. Science and Education, 4(6), 853–859.

8. www.lex.uz – (O'zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi).

